

respondenci teorie a praxe". J. Obzina vychází z poznání, že jednotlivé součásti společenské teorie mají ve vztahu k praxi dělnické třídy různou kvalitu bezprostřednosti a zprostředkovanosti. Z toho současně vyplývá, že i politické instituce dělnické třídy zaujímají diferencovaný postoj k teoretickému poznání a k poznatkům o společnosti; nelze předpokládat automatickou společenskou podporu jakémukoli rozvoji vědy (s. 33). Autor klade v této souvislosti důraz na nutnost „vytvořit podmínky pro ověření jednotlivých závěrů společenskou praxí“, neboť hlavně tak lze na základě vědecké analýzy „určit progresivnost či reakčnost jednotlivých hypotéz či teorií“ (s. 33).

Společenskou praxí je především sama aktivní politická činnost lidí. Nemá-li se v politice projevit „iracionální“ element, je nutné, aby byla „věcně, perspektivně a prognosticky řízena marxisticko-leninskou stranou“, za kterou stojí „politické uvědomění, obětavost a nadšení mas, jichž je strana nedílnou součástí“ (s. 56). Autor se vrací v této souvislosti ke vztahu politiky a vědy jako dvou relativně nezávislých oblastí lidské činnosti. Společně je jim zvláštní postavení ve společnosti: výsledky a důsledky jejich působení pronikají „veškerou společenskou činnost... především z hlediska zájmů vládnoucích tříd“ (s. 57). Proto jim teorie věnuje mimořádnou pozornost: autor zde uvádí přehled široké problematiky, která souvisí s konstituováním „vědy o vědě“ a politických věd (s. 58). Z pozice dělnické třídy a marxisticko-leninského pojetí politiky vyplývá nutnost zaujímat vždy určitý postoj k rozvoji vědeckého poznání. Autor dovozuje, že je to právě komunistická strana, která může z této pozice řešit otázky rozvoje vědy a uplatňování vědeckých poznatků ve společenské praxi.

Stranícký přístup k teoretickým formulacím a k celým ideologickým směrům je — jak kniha J. Obziny dostatečně prokazuje — základním vodítkem pro pochopení společenské funkce určité ideologické soustavy. J. Obzina například upozorňuje, že nestačí vyzdvihovat jen *vědecký* princip marxistického humanismu; je nutné pochopit jej jako princip *revoluční*. Právě z tohoto hlediska charakterizuje Masarykův humanismus v souladu se Zd. Nejedlým jako princip protirevoluční. Toto vymezení dokládá na „antropokratickém“ a nacionálním určení demokracie, které od Masaryka převzal E. Beneš ve svém pojetí humanitní demokracie. Pojmy, které stojí v základu této teorie (pojmy „člověčnosti“, „lidství“, „bratrství“), poukazují již svou abstraktností na to, že mohly vyústit jen v „humánně pojatou teorii buržoazní demokracie“ (s. 77), podepřenou sociálním reformismem s antikomunistickým cílem. O této orientaci svědčí vlastní výrok Masarykův: „U nás v Československu jsme my, zakladatelé republiky, ubili zárodek bolševictví tím, že jsme se rozhodně dali na cestu sociálních reforem“ (s. 81).

Autor se nezabývá masarykismem jako historickým ideologickým protisocialistickým směrem, nýbrž jako zdrojem, z něhož v roce 1968 čerpala část protisocialisticky orientovaných politiků a publicistů „vlastní“ argumenty. Uvádí například formulace z prohlášení několika bývalých členů Československé strany národně socialistické (Svobodné slovo, 2. 7. 1968), kteří se hlásí „k Masarykově humanitní demokracii a socialismu“.

Zajímavé srovnání uvádí autor ve třetí části knihy. Konfrontuje výroky „reformních“ publicistů jednak s programovými prohlášeními Československé strany socialistické z roku 1918, jednak s dokumenty této strany z roku 1931 a 1947. Názorně dokládá myšlenkovou spřízněnost těchto publicistů (z nichž někteří se hlásili ke KSČ) s otevřeně antikomunistickými výroky národně socialistické strany před druhou světovou válkou a po ní.

Závěr knihy je věnován analýze oportunismu v dělnické revoluční straně. Ukazuje na různé roviny, v nichž oportunismus jako sociální jev proniká do teorie (teorie živelnosti) i do politické praxe (reformismus) a v nichž se formuje jako určitý politický program i taktika (s. 139). Boj proti oportunismu vidí proto jako permanentní úkol, který je „ve své podstatě pokračováním boje proti buržoazii a v našich podmínkách zejména proti maloměšáctví“ (s. 149). V souvislosti s centrismem se kniha dotýká i otázky tzv. politické čestnosti a upřímnosti. Autor přesvědčivě ukazuje, že zde nelze použít subjektivní kritéria vycházející z osobních motivů určité činnosti: právě naopak, základem musí být „soulad objektivní činnosti v nejširším slova smyslu s objektivně progresivními tendencemi společensko-politického vývoje“ (s. 158).

Konkrétním hodnocením, odlišujícím individuální a skutečná třídní, tj. objektivní kritéria politické činnosti, dává Obzina práce mnohé podněty k zamyšlení i nad aktuálními problémy a otázkami.

René Rohan

B. A. Grušin: Mnění o mire i mir mnění (Mínění o světě a svět mínění)

Moskva, Politizdat 1967, s. 400.¹

Problematika veřejného mínění a jeho výzkumů, po léta intenzivně rozvíjená v západních zemích, až do nedávna postrádala důkladnější marxistickou analýzu jak teoretických aspektů, tak metodologie výzkumu veřejného mínění. Marxističtí vědci — dosud zejména J. J. Wiatr, A. K. Uledov, R. Račkov — svými pracemi v posledních letech postupně vykrývají prázdná místa. Mezi nimi má největší podíl na studiu marxistického pojetí veřejného mínění B. A. Grušin, a to především svou knihou *Mínění o světě a svět mínění*.

Autor se zabývá problematikou veřejného mínění řadu let. Jeho výzkumná činnost je známa z výzkumného pracoviště při Kom-

¹ Vydání knihy v českém jazyce připravuje nakladatelství Svoboda na rok 1972.

somologické pravdě a v poslední době z *Ústavu sociologie při AV SSSR*, kde vede sekci výzkumů veřejného mínění.

Grušinaova kniha, poctěná výroční cenou Svazu sovětských novinářů za rok 1967, překonává kvalitou i rozsahem známou práci A. K. Uledova *Obščestvennoje mnenije sovětskogo občestva* (Moskva 1963). Je v první řadě dílem sociologickým, a to přes všechny obtíže, které přináší interdisciplinární charakter veřejného mínění, a tedy sledování všech jeho podstatných hledisek filosofických, sociologických, psychologických a politických. I když Grušin poukazuje na složitost fenoménu *veřejné mínění* a označuje ho za „organickou slitinu sociálních, ideologických, psychologických, logických a dalších elementů“, považuje veřejné mínění především za problém sociologický a tak k němu také přistupuje. Svoje sociologické krédo vyznává hned v obsáhlejší předmluvě.

Za základ marxistické sociologie považuje historický materialismus, avšak sociologii s ním neztotožňuje. Ponechává otevřenou cestu i jiným názorům, když soudí, že blízká budoucnost ukáže, zda analýza jevů společenského života se bude uskutečňovat v rámci historického materialismu, nebo se rozroste do rozměrů samostatných společenských věd.

Kniha nese podtitul *Problémy metodologie výzkumu veřejného mínění*. Ve skutečnosti její obsah rámec metodologie přerůstá. Zabývá se, zejména v prvních kapitolách, především teoretickými aspekty, jak píše autor, „substanciální analýzou“ fenoménu *veřejné mínění*. A z toho hlediska je ji možno považovat za dílo teoreticko-metodologické. Grušin chápe metodologii velmi široce, zobecnění, k nimž dochází, považuje spíše za oblast metodologickou než teoretickou.

V první kapitole, zaměřené na *podstatu veřejného mínění*, Grušin shrnuje dosud známá marxistická vymezení veřejného mínění jako součásti společenského vědomí a odrazu společenské reality. Složitost tohoto odrazu spatřuje především ve faktu, že veřejné mínění může být pravdivé, ale i lživé. Podle Grušina je „vždy originální směsicí přesných poznatků a iluzí, propletenec elementů pravdy a fantazie“. Poukazuje na neobyčejný synkretismus veřejného mínění a kritizuje pokusy o jeho násilné vyčleňování jako nového principu zkoumání společenského vědomí. Jako „genus proximum“ veřejného mínění pak určuje, aniž však jej hlouběji vysvětluje, masové vědomí, vědomí mas.²

Kapitola o *fungování veřejného mínění* je věnována především analýze rozdílů mezi veřejným míněním v kapitalismu a v socialismu. Autor však upozorňuje na nebezpečí dichotomického přístupu k hodnocení společnosti a odmítá schematické, nevědecké posuzování skutečnosti. Nelze zamlčovat, vysvětluje, že právě v rámci buržoazní demokracie dosáhlo veřejné mínění svého po-

čátečního rozvoje, stejně jako že právě zde začala vznikat jeho teorie a rozvíjet se i praxe jeho výzkumu. Uvádí, že vládoucí kruhy kapitalistického světa znají úlohu veřejného mínění a nepopírají ji, usilují však o to, aby tuto sílu podřídily svému vlivu a využily ji pro své pragmatické zájmy. Přísně rozlišuje pokrokové lidové veřejné mínění a mínění vládnoucích tříd. Antagonismus těchto mínění považuje za omezení veřejného mínění v podmínkách kapitalismu.

Fungování veřejného mínění za socialismu spojuje Grušin především s účastí lidu na řízení společenských záležitostí, státu. Socialistické zřízení dává předpoklady k vyjadřování veřejného mínění i k jeho působení. Skutečným subjektem historického vývoje se však může stát teprve v komunismu.

V této části knihy tedy Grušin vymezuje funkce veřejného mínění především z hlediska politického. Jeho výklad je nutno chápat jako úvahu o možnostech veřejného mínění v dalším vývoji socialistické společnosti. Jinak může ve čtenáři vyvolávat dojem zjednodušování skutečnosti a přeceňování možností veřejného mínění.

Závěrem kapitoly podává autor klasifikaci funkcí veřejného mínění. Rozlišuje funkce podle rovin působení v závislosti na: 1. charakteru vlivu mínění na instituce a lidi (expresivní, konzultativní, direktivní), 2. obsahu vyjádřeného mínění (hodnotící, analytická, konstruktivní a regulativní), 3. formě (pozitivní a negativní).

V kapitole o *objektu veřejného mínění* jde autorovi především o vymezení obecné způsobilosti a oprávněnosti veřejného mínění, o jeho poznávací schopnost a objektivitu. Zabývá se efektivností výzkumů, veřejného mínění z hlediska zkoumaného objektu. Uvádí nové pojmy *práh dostupnosti* a *princip účelnosti* veřejného mínění. Dokazuje, že veřejné mínění má — pokud jde o předmět úsudků — jisté hranice. *Práh dostupnosti* je dán nejen množstvím informací a poznatků lidí, nýbrž také objektivní podstatou jevů samých, mechanismem jejich poznávání masami lidí. Rozeznává mínění o bytí a mínění o vědomí. Omezení soudů veřejnosti z hlediska jejich předmětu je dáno také „principem účelnosti“, protože ne všechno, co je lidmi masově vnímáno, má smysl zkoumat.

Veřejné mínění je podle Grušina omezeno rovněž formálně vyjádřenými kritérii: veřejným zájmem, diskusností a kompetentností. Na těchto kritériích dokazuje, že veřejné mínění se v praxi nevyjadřuje o čemkoli, nýbrž pouze o některých, výrazně vymezených problémech.

K některým závěrům autora je možné vznášet připomínky. Až příliš striktně vymezuje hranice mezi míněním a věděním, poněkud přeceňuje kritérium diskusnosti a lze také namítat, že nepostihuje všechny

² Veřejným míněním jako masovým vědomím se Grušin zabývá v některých svých pozdějších článcích, např. *Logické principy issledovanija massovo-*

vogo soznanija (Voprosy filosofii, 1970, č. 7 a 8) a *Massovoe soznanije: fenomen osvedomlennosti* (Voprosy filosofii, 1971, č. 6).

stránky objektu veřejného mínění. Přesto však je tato část knihy z hlediska marxisticko-leninského přístupu nejobjevnější.

Úloha *subjektu veřejného mínění* je obsahem další kapitoly. Autor v ní přehledně, v souladu se soudobými teoretiky analyzuje pojem veřejnosti jako nositele veřejného mínění a odmítá zužující a omezující výklady, které tento pojem ponejvíce zkreslují. Zabývá se otázkou monismu a pluralismu názorů a kritizuje Uledova, který odmítá pluralismus veřejného mínění za socialismu.

Za podstatu názorového pluralismu považuje Grušin pluralismus materiálních podmínek — sociálně demografickou strukturu společnosti. Názorovou odlišnost za socialismu dává do úměry se stupněm konkretizace posuzovaných problémů.

V páté kapitole, nazvané *projevy veřejného mínění*, se autor zabývá převážně sociálně psychologickými aspekty vnitřní struktury veřejného mínění. Analyzuje mínění jako soud, sleduje jeho hodnotící hlediska a uvádí šest základních typů soudů. Věnuje pozornost problematice pravdivosti veřejného mínění, jeho omylům a omezujícím vlivům. Shrnuje dosavadní poznatky, doplňuje je vlastními zkušenostmi a hodnotí z marxistického hlediska některé názory jiných teoretiků a výzkumníků.

Poslední dvě kapitoly jsou věnovány problematice zkoumání veřejného mínění. První z nich se zabývá *úkoly studia veřejného mínění*, zejména obecnými způsoby poznávání skutečného mínění lidí, teoretickou základnou této činnosti a praktickou orientací a významem výzkumů veřejného mínění. Grušin jednoznačně zdůrazňuje důležitost studia veřejného mínění jako aktivní součásti a nezbytné podmínky procesu rozvoje a zdokonalování celého systému sociálních vztahů ve státě. Na Leninových výroch dokládá nutnost zkoumání veřejného mínění pro fungování reprezentativní demokracie v socialismu, pro zdokonalování mechanismu společenského zřízení, pro sociální výchovu mas i vůdců. Stupeň využití tohoto studia v praxi nezávisí podle Grušina jen na pracovních vědy, ale především na pracovních praxe, na jejich respektu k vědecké analýze a zájmu o ni.

Autor se záměrně nezabývá obsahlou, avšak rámec knihy přesahující problematikou tvorby veřejného mínění. Také však, až na některé odkazy, pomíjí analýzu veřejného mínění z hlediska teorie informace.

Ke *způsobům zjišťování veřejného mínění* se Grušin vyjadřuje obecněji, než je v knihách tohoto druhu obvyklé. Sleduje především společenský význam výzkumu veřejného mínění, ale zabývá se také klasifikací a možnostmi jednotlivých výzkumných metod. Za nejvážnější problém považuje vztah zjištěného a skutečně existujícího veřejného mínění. Charakterizuje hlavní metody zjišťování veřejného mínění a všímá si podrobněji kladných a záporných stránek výběrového dotazníkového šetření. Zabývá se též reprezentativností výběru z hlediska jeho kvality a kvantity. Výklad však nepřekonává

dosud známé poznatky v této oblasti výzkumu.

Celá kniha, až na některé rozvleklé pasáže, je napsána zajímavě a srozumitelně, s použitím řady faktů z výzkumů veřejného mínění v Sovětském svazu. Autor je používá nejen jako východiska pro metodologická zobecnění, ale také k podpoření a dokreslení svých úvah.

Přestože B. A. Grušin projevuje mimořádnou úctu k faktům, nevyvaroval se sám některých dostatečně nepodložených hodnotících soudů. V některých závěrech jsou patrné určité iracionální prvky, projevující se ve snaze obhajovat věc za každou cenu.

Grušinovo pojetí veřejného mínění logicky vychází z myšlenkového bohatství marxismu-leninismu. Toto pojetí je patrné ve všech částech knihy. Autor se opírá o klasiky marxismu-leninismu i o současné marxistické teoretiky a ponechává prostor k dalším úvahám a studiu. Přitom s příslušnou dávkou kritiky a rezervovanosti respektuje přínos nemarxistických vědců a výzkumníků.

Největší přínos Grušinovy knihy, vedle již jmenovaných kladů, spočívá ve výrazném dialektickém pojetí látky, v tvůrčích podnětech, v otevření a odkrytí možností další badatelské práce v sociologii veřejného mínění. Lze ji označit za dosud nejucelenější a nejobsáhlejší marxistické pojednání o problematice veřejného mínění.

Lubomír Vacek

P. V. Pičugin: Mesto i rol politiki v razvitii sovetskogo obščestva (Místo a úloha politiky v rozvoji sovětské společnosti)

Moskva, Izd. Mosk. universiteta 1971, 124 s.

Náš knižní trh je stále lépe zásobován sovětskými publikacemi různých vědních oborů. Z celé řady prací z oblasti teorie a sociologie politiky, které v poslední době vyšly v Sovětském svazu, zaujme nás jistě práce P. V. Pičugina *Místo a úloha politiky v rozvoji sovětské společnosti*. Nevelký rozsah publikace je dán tím, že jde o torzo větší práce, jejíž dokončení bylo přerušeno nenadálým skonem autora v únoru 1970. Otázka rozsahu nesnižuje však význam práce. Jde o publikaci, jejíž autor prokázal zásadový a principiální marxisticko-leninský přístup k výkladu dané tematiky. Redakčně vydavatelská rada Moskevské university doporučuje proto tuto práci jako učební pomůcku ke studiu vysokoškolských studentů, aspirantů i posluchačů sítě stranického vzdělávání. Protože se i u nás v současné době právem rozšiřuje studium nejnovější vědecké literatury ze socialistických zemí, zejména ze Sovětského svazu, v originále, bude užitečné referovat o obsahu a významu této zajímavé a cenné práce z oboru teorie politiky. Je to nutné i proto, že oblast politiky se v socialistické společnosti stává ústřední oblastí vědy i praxe, ovlivňující celý život společnosti.

Určení publikace jako učební pomůcky vedlo zřejmě autora k tomu, že nehledal